

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Події сьогодення свідчать про початок періоду глобальних змін, що висувають на перший план питання формування всебічно розвиненої особистості, здатної адекватно реагувати на нові тенденції, проявляти власну свідомість та активність, зокрема розвивати здатність використовувати внутрішні резерви у відповідності із зовнішніми обставинами. Вирішення цього питання потребує акцентування на дослідженні такого фундаментального утворення особистості як самооцінка, а зокрема проблеми гендерних особливостей становлення самооцінки.

Самооцінка як фундаментальне утворення особистості є актуальною темою дослідження для вчених різних країн та епох. Частина науковців розглядають самооцінку як процес зі створення власного образу-Я (Є. Белінська, Г. Гуменюк, О. Красилю), частина - як компонент Я-концепції (Р. Бернс), а деякі – як самостійне новоутворення свідомості (У. Джеймс, І. Кон, А. Петровський, К. Роджерс). Різні наукові підходи можуть доповнювати або ж суперечити один одному [1, с. 3].

Важливим періодом становлення самооцінки є підлітковий вік. Це питання досліджували такі вчені як Р. Бернс, Л. Божович, Б. Зейгарник, І. Кон, А. Липкіна, Л. Макєєва, М. Резніченко, Р. Цветкова, І. Чеснокова. А власне гендерні особливості становлення самооцінки в підлітковому віці були проаналізовані у працях С. Бема, І. Вартанова, І. Клещина, Л. Попова тощо.

Мета статті полягає у теоретичному висвітленні сучасних наукових досліджень про гендерні особливості становлення самооцінки старших підлітків. Звернення до питання гендерних відмінностей при вивченні характеристик особистості зараз актуальне як ніколи. А проблема становлення та розвитку гармонійної всебічно розвиненої особистості з адекватною самооцінкою на сьогодні є першочерговим завданням.

Поняття «самооцінка» у психологічній термінології визначається як оцінка особистістю себе, своїх здібностей, можливостей та місця у соціумі. Успіх, емоційний стан, розвиток творчих здібностей, правильне оцінювання власних сил, взаєностосунки з оточуючими людьми – все це залежить від самооцінки [8, с. 242].

Для ґрунтовного розуміння терміну «самооцінка» варто розглянути детальніше різні підходи до його визначення. Вперше поняття «самооцінка» було введено У. Джеймсом як «образ самого себе» у структурі особистості. За теорією У. Джеймса структура особистості має три основних частини: перша - складові елементи; друга - відчуття й емоції стосовно цих елементів, тобто самооцінка; третя - вчинки, що обумовлені цими елементами особистості. Б. Ф. Скіннер вважав, що термін «самооцінка» пов'язаний із досвідом особистості, з якого людина виробляє уявлення про себе. Деякі психологи (Н. Акудінова, І. Бронніков, В. Горбачова) дотримуються думки, що самооцінка поряд з іншими особистісними утвореннями формується під впливом діяльності, внаслідок усвідомлення себе як суб'єкта цієї діяльності, через оцінку своїх якостей, здібностей та можливостей [3, с. 2].

Підлітковий вік є одним із найважливіших у становленні людини як особистості. Основним досягненням цього періоду є новий рівень самосвідомості та зміна Я-концепції, що пов'язано з намаганням вивчити та зрозуміти себе [1].

Найбільш помітні зміни відбуваються у змістовному аспекті самооцінки підлітків. Спостерігається перехід від фрагментарного бачення себе до повної розгорнутої багатогранної Я-концепції. Старші підлітки здатні проаналізувати та охопити всі сторони своєї особистості, адекватно оцінюючи переваги та недоліки. Багатьма дослідженнями встановлено, що попри дратівливість, емоційність та складнощі у спілкуванні, підлітки у своїй діяльності керуються чесністю, добротою та справедливістю. А високий рівень самокритичності дозволяє визнавати свої негативні характеристики та викликає бажання їх позбутись. Останнє десятиліття актуальним стало вивчення гендерних особливостей становлення самооцінки на різних вікових

етапах. Науковцями не було виявлено суттєвих відмінностей у здатності до адекватного оцінювання себе між хлопчиками та дівчатами [2].

Однак, у дівчаток спостерігається вищий рівень адекватного сприйняття інших, що пояснюється активнішим інтересом до оточуючих. А щодо здатності переносити знання про своє оточення на своє «Я», у дівчаток ця властивість дещо навіть нижча, ніж у хлопчиків.

Для юнака-старшокласника найбільш важливими критеріями оцінювання власного «Я» є інтелектуальні, вольові та комунікативні якості, що власне виступають показниками ціннісного ставлення до себе. Важливо, що в даних обставинах процес пізнання себе та формування самооцінки на пряму залежить від впливу найближчого оточення, яке є носієм цих якостей на еталонному рівні. Самооцінка дівчат відповідно залежить від усвідомлення й оцінки їх взаємин з іншими людьми [4, с. 25].

Цікаво, що у дослідженнях А. Ананьєвої виявлено завищену самооцінку у 50 % дівчаток та 16,7 % - хлопчиків. Явище завищення самооцінки у підлітковому періоді розвитку спричинено процесом статевого дозрівання та завершенням фізіологічного розвитку організму, а також підвищеною емоційністю і зривом мотивації [1].

Одним із факторів, який не залежить від гендерної приналежності і суттєво впливає на самооцінку підлітка є оцінювання своєї зовнішності. На Я-концепцію дівчат сильніше впливає оцінка привабливості та стрункості тіла, а не показники його енергійності та сили. У свою чергу, хлопці більше звертають увагу на ефективність свого тіла, його можливості, силу та спритність [4].

Характерним для старших підлітків є актуалізація захисних психологічних механізмів, які зумовили некритичність оцінювання власних негативних якостей та завищення позитивних. Гендерні ж відмінності у даному випадку виражаються у більш критичному ставленні до власних недоліків у дівчат, у порівнянні з хлопцями. Цікаво, що рівень розвитку емпатії також впливає на самоставлення та самооцінку старших підлітків. Емпатія має значно більший вплив на формування позитивного ставлення до себе, самоповаги та критичної оцінки власних негативних якостей у дівчат, ніж у хлопців. А у представників сильної статі емпатійність зумовлює тенденцію до становлення високої самооцінки [5].

Вченими було виявлено, що у підлітків незалежно від гендерної приналежності досить високий рівень рефлексії, але у представниць жіночої статі він все ж вищий у півтора рази [7].

Встановлено закономірність: чим сильніша емоційна сфера підлітка, тим вища його самооцінка і оцінка власних можливостей, і відповідно вищий рівень домагань. У дівчат максимальний рівень домагань по таких якостях особистості як зовнішність, впевненість в собі, у хлопців відповідно - авторитет серед однолітків та вміння робити щось власними руками.

Одним із факторів впливу на становлення самооцінки у старших підлітків є групова приналежність та оцінка однолітків. Хлопці більш схильні зважати на думку однолітків при оцінюванні себе, а дівчата, у свою чергу, надають більше значення груповій приналежності та ідентифікації себе у структурі групи [1].

Отже, аналізуючи гендерні відмінності у становленні самооцінки старших підлітків можна відмітити, що хлопцям більш властиво - довіряти авторитету однолітків, менш критично ставитись до власних недоліків, звертати увагу на ефективність тіла та рідко знижувати власну самооцінку. Для дівчат характерний високий рівень емпатії та рефлексії, критичне оцінювання негативних якостей та вищий рівень ідентифікації з групою. З'ясовано, що попри значну увагу до теми становлення самооцінки підлітків виявлено незначний акцент саме на гендерні відмінності процесу, що власне свідчить про актуальність досліджень у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьєва А. Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД. Гендерні особливості самооцінки і рівня домагань підлітків : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 29-30 червня 2013 р.). Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 144-145.
2. Блаженко О. М. Психологічні особливості формування самооцінки підлітків. Збірник «Студентський альманах». 2013. №3. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/4.pdf
3. Гірчук О. В. Умови формування самооцінки в підлітковому віці. Актуальні проблеми психології : наук. збірник. Київ, 2008. С. 241-249.

4. Дядюкіна Є. В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. Науковий вісник Донбасу. Донбас, 2011. № 1 (13). С. 37-45.
5. Зозуляк-Случик Р., Лесюк О. Психологічні особливості формування самооцінки підлітків. Обрії. 2015. № 1. С. 23–26.
6. Клєцина, И.С. От психологии пола – к гендерным исследованиям. Вопросы психологии. 2003. № 1. С. 61–78.
7. Кротенко В. І. Розвиток емпатії у дітей підліткового віку - складової риси гуманістичного розвитку суспільства. Психологія : зб. наук, праць НПУім. М.П. Драгоманова. К., 2001. - Вип. 2(9). С. 55- 58.
8. Чорновол-Ткаченко А. О. Гендерні особливості змістовних характеристик ідентичності особистості старших підлітків. Педагогіка та психологія. 2013. Вип. 44. С. 200-210.

Стецишин Емілія

Науковий керівник – викл. Шевченко О.

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРЯННЯ ЖІНОК У ВІДПУСТЦІ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Актуальність дослідження. Для кожної жінки народження дитини є особливою, відповідальною подією, що змінює її життя, стосунки у сімейній, побутовій, професійній та особистісній сферах. Включеність жінки в постійну взаємодію зі своєю дитиною, «замкнутість» психологічного простору цих діадних взаємин формують особливе середовище буття матері, наповнене новою для жінки відповідальністю, обов'язками, фізичними навантаженнями і емоційними переживаннями, а також багатьма іншими, супроводжуваними материнство, психічними процесами і станами. Дія численних стресогенних факторів (як об'єктивних, так і суб'єктивних) може викликати накопичення у жінки втоми і безсилля, що веде до її виснаження і, як наслідок, емоційного вигорання.

Аналіз останніх публікацій. У процесі взаємодії з дитиною жінка неминуче зустрічається з різними видами тимчасових труднощів. Вивчаючи дитячо-батьківські стосунки, вітчизняні та зарубіжні дослідники, в основному, акцентують увагу на особливостях розвитку особистості дитини (Т. Алексєнко, Л. Божович, Дж. Боулбі, Л. Буніна, А. Варга, Д. Вінікотт, М. Кляйн, А. Співаковська, А. Фрейд, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні та ін.). Проте, є й такі наукові доробки, в яких досліджуються: емоційний стан жінки під час вагітності та материнства (Л. Базалева, А. Батуєв, А. Захаров, І. Добряков, Л. Котлова, З. Крижановська), взаємодія матері і дитини в ранньому онтогенезі (А. Авдєєва, О. Дубовик, Е. Скобло), чинники і умови девіацій материнства (В. Брутман, М. Радіонова та ін.), особистісні зміни жінки, пов'язані з переходом до батьківства (Є. Захарова, Є. Ісеніна, О. Карбанова та ін.). Вивчається психологічна готовність жінки стати матір'ю (О. Подобіна, О. Тіунова), аналізуються психологічні труднощі матері у відносинах з дитиною (Т. Кошкарлова), розглядається роль самоактуалізації особистості матері (Т. Хозяїнова), а також структура ідентичності жінок з різним материнським ставленням (Є. Васильєва, О. Калініна, Г. Шевчук).

Сьогодні не існує єдиного підходу до розгляду емоційного вигорання та його структури. В. Бойко, Н. Водоп'янова, Є. Орел, С. Мавка вивчають даний феномен в аспекті професійної діяльності людини, показують роль особистісних особливостей працюючої людини та її стійкість до психотравмуючих чинників професії. Є. Махер та К. Кондо розглядають синдром емоційного вигорання як різновид стресу. Проте, А. Абрумова, В. Бойко, С. Маслач досліджують емоційне вигорання як результат впливу комплексу стресогенних чинників.

На даний час відсутні ґрунтовні праці про емоційне вигорання матерів у дитячо-батьківських стосунках. Тим часом багато жінок відчувають в материнстві цей психологічний феномен. Таким чином актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням особливостей психологічних труднощів матері, які можуть виникати в процесі взаємодії з дитиною і наростати в міру її дорослішання; серйозними психосоціальними наслідками порушень емоційної сфери молодих матерів, а також браком психокорекційних програм, спрямованих на підвищення рівня емоційної стійкості жінок у декретній відпустці.